

УДК 792.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.5/28.208908>**Надія КУКУРУЗА,***orcid.org/0000-0002-3930-9422*

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри сценічного мистецтва і хореографії

Навчально-наукового інституту мистецтва

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) *kukuruza.nv@gmail.com*

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНА ТЕМАТИКА В СЦЕНІЧНОМУ МИСТЕЦТВІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

У статті розглянуто сценічні адаптації літературних і драматичних творів національно-патріотичної тематики професійними театральними митцями. Визначено ідейну спрямованість постановок як важливого консолідуючого чинника з метою збереження національної ідентичності, осмислення проблем історичної пам'яті, морально-духовного зв'язку часів, національних святинь і традицій. Проаналізовано тематику репертуару, відмінну від замовчуваних радянською ідеологією сторінок історії національно-визвольної боротьби українського народу та її визначних постатей; репертуарну афішу сценічних постановок за творами заборонених авторів.

Національно-патріотичну тематику розглянуто на прикладі окремих сценічних постановок про гетьмана Мазепу знаковими театральними колективами діаспори під орудою Й. Гірняка, О. Добровольської, Б. Паздрія.

Висвітлено сценічні постановки творів І. Франка «Театром Слова» і Студією Мистецького Слова Л. Крушельницької, інсценізації за новелами М. Хвильового «Мати і Я» Й. Гірняком.

Вагомий для порівняльної характеристики аналіз радянської драматургії театрознавцем В. Ревуцьким, де роль у розбудові української державності окремих відомих діячів було сфальсифіковано, натомість театральні колективи діаспори завжди мали право на правдиве висловлювання, адже не були залежні від «формули соціалістичного реалізму».

В цьому ж контексті проаналізовано драматичну поему «Бояриня» Лесі Українки, згаданої у радянських виданнях побіжно, натомість її правдивий оригінал набув сценічного втілення в середовищі діаспори.

Постановки театралізованих дійств, приурочених до подій національно-визвольної боротьби, зокрема Листопадового зриву, бою під Крутами, здійснив режисер В. Шашаровський.

На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що сценічна адаптація творів національно-патріотичної тематики набула широкого спектру жанрового і формотворчого втілення у творчості як професійних митців, так і молодшого покоління митців-аматорів під їхньою орудою: постановки творів драматургії та інсценізації, поетичний театр, читецьке виконання (форма концерту, вечорів пам'яті, ювілейного вечора, святкової академії і тощо).

Ключові слова: сценічна адаптація, тематика, радянська ідеологія, жанри, форми, українська діаспора.

Nadiya KUKURUZA,*orcid.org/0000-0002-3930-9422*

Candidate of Art History,

Associate Professor at the Department of Performing Arts and Choreography

Educational and Scientific Institute of Arts

of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *kukuruza.nv@gmail.com*

NATIONAL-PATRIOTIC THEME IN THE STAGE ART OF THE UKRAINIAN DIASPORA IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

The article deals with the stage adaptations of literary and dramatic works of national-patriotic theme performed professional theater artists. The ideological orientation of the stage production is determined as an important consolidating factor in order to preserve national identity, to understand the problems of historical memory, the moral and spiritual connection of times, national shrines and traditions. This piece analyses the topics of the repertoire which are different from the pages of the history of national liberation struggle of the Ukrainian people and its prominent figures, concealed by the Soviet ideology, as well as the repertoire of the stage productions of the works of the forbidden authors.

National-patriotic theme is considered on the example of separate stage productions about hetman Mazepa by the Diaspora famous theatrical collectives under the direction of Y. Hirniak, O. Dobrovolska, B. Pazdrii.

The author highlights the stage productions of the works of I. Franko by the "Theater of the Word" and the Studio of the Artistic Word by L. Krushelnyska, staging of M. Khvylovyi novel "Mother and Me" by Y. Hirniak.

The analysis of the Soviet dramaturgy by the theater expert V. Revutskyi, where the role in the development of the Ukrainian statehood of certain well-known figures was falsified, is significant for comparative characterization. Instead, the diaspora theatrical teams have always had the right to truthful expressions, because they were not dependent on the "formula of socialist realism".

The dramatic poem of Lesia Ukrainka "Boiarynia", that was briefly mentioned in Soviet editions, while its true original was staged in the diaspora environment, was also analyzed in the same context.

The director V. Shasharovsky made the performances of theatrical actions timed to the events of the national liberation struggle, in particular the November breakdown, the Battle of Kruty.

Based on the analysis, we can make a conclusion that stage adaptation of the works of national-patriotic theme has acquired a wide range of genre and formative embodiment both in the works of professional artists and the younger generation of amateur artists under their auspices: productions of dramaturgy and staging, poetic theater, artistic performance (concert, memory evening, anniversary evening, festive academy, etc.).

Key words: stage adaptation, theme, Soviet ideology, genres, forms, Ukrainian diaspora.

Постановка проблеми. Сценічна адаптація літературних і драматичних творів за національно-патріотичною тематикою в середовищі української діаспори, на наше переконання, потребує докладнішого аналізу стосовно жанрової і формотворчої специфіки: драматичної вистави, інсценізації, поезії у формі театру слова, театралізованого видовища, святкової академії, тематичного концерту, літературного вечора, художнього виконання акторами-читцями тощо. Крім того, слід висвітлити тематичне спрямування постановок, зацентувати увагу на відмінностях в потрактуванні вагомих історичних подій, житті й діяльності окремих великих постатей української нації від пропагованих тоталітарною радянською системою.

Аналіз досліджень. Зазначимо, що життя і творчість представників української діаспори тривалий час були вилучені з обігу наукових, зокрема культурологічних і театрознавчих, досліджень. Нині дедалі зростає інтерес до діаспорної літератури. Вийшли друком ґрунтовні праці спочатку здебільшого представників тієї ж діаспори, а згодом і монографії вітчизняних науковців, де проаналізований творчий доробок окремих митців зарубіжжя, зокрема в галузі музичного мистецтва, де також виявлено їхню діяльність у площині театру В. Дутчак (Дутчак, 2013), Г. Карась (Карась, 2012) та інші.

Вагомий внесок у дослідження творчості театральних митців діаспори, зокрема в ділянці сценічного втілення франкіани, протягом двох останніх десятиріч здійснив науковець В. Гайдабура (Гайдабура, 2006, 2013).

Чималий фактичний матеріал опрацьований авторкою статті, а також висвітлений і проаналізований в дисертаційній роботі (Кукуруза, 2014: 208–214; 2016; 2019: 138–147; 2019: 19–25).

Огляд наукових праць В. Ревуцького (Ревуцький, 1985), А. Василенка (Василенко, 1999), Б. Гошовського (Гошовський, 1972), низки часописів діаспори дає підставу стверджувати, що

національно-патріотична тематика в мистецькому середовищі діаспори займає одне з цільних місць.

Мета статті – проаналізувати національно-патріотичну тематику та її втілення в сценічному мистецтві української діаспори на прикладі окремих постановок. Виявити і систематизувати жанрову і формотворчу специфіку.

Виклад основного матеріалу. Сценічне мистецтво української діаспори є своєрідним явищем. Слід відзначити, що діаспора була й залишається прапором патріотизму та національної самовідомості. Отже, творчу діяльність митців-емігрантів характеризують прагнення правдивого, не викривленого радянською пропагандою висвітлення суспільно-політичних, культурно-мистецьких явищ, зокрема і в галузі літературної творчості, що відбувалися на далекій батьківщині та на місці побутування української громади.

У контексті дослідження звернімося до ґрунтовної наукової праці в ділянці музичної творчості діаспори мистецтвознавиці Г. Карась, яка конкретизує тематику заходів, зокрема національно-патріотичного спрямування, що найчастіше відбуваються у формі концертів, вечорів пам'яті, ювілейних вечорів, святочних академій тощо, як-от:

– громадсько-національні (День Соборності, вшанування Героїв Крут, День матері, Свято героїв, свято утворення ЗУНР);

– історичні дати (150-ліття зруйнування Запорозької Січі, проголошення незалежності, свято УПА, створення легіону УСС, бій під Бродами, вшанування жертв Голодомору в Україні 1932–1933 рр.);

– вшанування діячів української культури – письменників (Г. Сковороди, Т. Шевченка, М. Шашкевича, І. Франка, Лесі Українки, О. Кобилянської, Олександра Олеся, Ю. Федьковича) та композиторів;

– вшанування історичних постатей (гетьмана І. Мазепи, С. Петлюри, Є. Коновальця, С. Бандери, Р. Шухевича, Л. Ребета);

– вшанування представників духівництва (митрополита А. Шептицького, кардинала Й. Сліпого та інших) (Карась, 2012: 257).

Слід зауважити, що ці заходи мають всі ознаки мобільності, як засіб оперативного відгуку на найрізноманітніші соціально-політичні й культурно-мистецькі події.

Щодо сценічного втілення драматургії чи інсценізацій літературних творів про історичні постаті та визвольну боротьбу промовистою є характеристика театрознавцем В. Ревуцьким деяких творів радянської драматургії, де «...українським, правдивим історичним силам дається роля чорна й темна» (Ревуцький, 1975: 212).

Приміром, історичне коріння «буржуазного націоналізму» втілено в постаті гетьмана Івана Виговського (п'єсі Л. Дмитерка «Навіки разом»), де його подають «жорстоким, хитруном, боягузом і розгубленою людиною». В. Суходольський («Арсенал») сфальсифікував образи С. Петлюри, М. Порша, В. Винниченка і подав їхню діяльність як «агентів міжнародного капіталізму». Також очорнений колишній член дивізії «Галичина» Лука Воркалюк, і сфальсифіковано «знамениту подію 1945 р., коли Дивізія виграла морально бій проти большевиків» (Я. Галан «Любов на світанку») (Ревуцький, 1975: 213).

Продовжуючи тему історичних діячів, слід зупинитися на постаті гетьмана Мазепи, відносно якого з Московією впродовж сторічч російська історіографія подавала як зраду, натомість українські діаспори вшановують його як національного героя.

Про сценічні втілення мазепіани в діаспорі є відомості в «Календарі Свободи на 1959 рік», що його видала громадська організація «Український Народний Союз»: «Інсценізація з часів Гетьмана Івана Мазепи, виставлена Метрополітальним Комітетом Ліги Української Молоді Північної Америки в Carnegie Hall в Нью Йорку в неділю, 29-го травня 1959 року в рамках фестивалю „Гомін України“, при великому здвизі народу. Сценарій написав на підставі трилогії Богдана Лепкого А. Д.» (Календар свободи..., 1959: 69). Отже, для молоді діаспори, що була залучена до постановки, це був важливий виховний аспект пізнання однієї з пам'ятних сторінок історії боротьби за незалежність української держави.

У цій виставі гетьман Мазепа постає як державник: «... присягаю... для загального добра матері нашої рідної, України безталанної, для добра і слави війська запорозького і для всього народу українського, для збільшення й помноження прав і вольностей наших, я хочу і бажаю всею душею

і всім помишленієм моїм та при помочі Божій так робити, аби ви з жінками і дітьми своїми і весь край наш рідний з військом преславним запорозьким ні під царем, ні під королем, ні під ханом, ні під жадним ворогом нашим не загинули, лиш осталися вольними і незалежними однині і до віку віков» (Календар свободи..., 1959: 74).

Про вагомість постаті Мазепи для українців діаспори свідчить масштабність відзначення його ювілею на теренах американського континенту. Письменник І. Керницький (псевдонім Ікер) розповідає про Святкову академію з двох частин, яка відбулася в Hunter College в Нью-Йорку. В першій частині з переднім словом виступив історик мистецтва, культурний і громадський діяч, голова ювілейного комітету В. Січинський. Поезії В. Гюго, Д. Байрона, української письменниці-емігрантки про Мазепу читали актори Я. Пінот-Рудакевич та І. Кононів, твір Ф. Ліста «Мазепа» виконала М. Шлемкевич, також співав хор під орудою Ю. Оранського.

У другій частині відбулася прем'єра вистави за нещодавно написаною п'єсою Г. Лужницького «Гетьман Іван Мазепа». В неї ввійшли три картини з життя Великого Гетьмана: «Бал в гетьманській палаті», «Благословення матері», «Гетьман України». Режисер вистави – Б. Паздрій, який і зіграв головну роль, а в ролі Мотрі виступила В. Калин. Як зазначає автор допису, загалом вистава відбулася «при співучасті цілої плеяди наших акторів, і ветеранів сцени, і театрального доросту» (Ікер, 1959: 3).

Завершуючи огляд ювілейної мазепіани, автор також згадав «оригінальний вечір слова» «Людина і Герой», який готував Ансамбль Українських Акторів Й. Гірняка і О. Добровольської.

Характеризуючи сучасний стан українського радянського театру і драматургії, В. Ревуцький, хоча й вважає сценічну діяльність митців діаспори слабкою порівняно з музикою чи образотворчим мистецтвом (на нашу думку, одна з головних причин – мовний фактор), але натомість наголошує, що театр діаспори «...вільний від формули „соціалістичного реалізму“». Як приклад, він наводить постановку вистав за М. Кулішем «Народний Малахій» і «Мина Мазайло» театральними колективами під орудою режисерів Й. Гірняка і О. Добровольської (безпосередніх учасників постановок Л. Курбаса) і В. Блавацького (Ревуцький, 1975: 213).

Сценічні різножанрові постановки за творами українських письменників, залучення до написання творів драматургії, сценаріїв (інсценізацій, театралізованих дійств тощо), фундаментальних

праць істориків, літературознавців, культурологів, мистецтвознавців, представників духовенства дають підстави стверджувати про невпинну боротьбу діаспори зі штучними ідеологічними викривленнями, здійснюваними радянською системою через ревізію й редагування окремих творів або ж їх повну заборону.

Вагомий той факт, що до святкування 100-річного ювілею Каменяра, окрім культурно-мистецьких імпрез, запланували перевидання праць його публіцистичної і наукової творчості, а також деяких поезій («Не пора, не пора», «Розвивайся ти, високий дубе»): «... непримиренний Франко представлений (радянським режимом – Н. К.) підлесливо й огидливо аж до нудоти... найщирішим, заприсяженим другом російського народу, який поза Росією і її культурою не знав нічого більше... Треба докласти і праці, і зусиль, щоб, з одного боку, очистити Франка з усіх пофальшувань, що ними спотворено його творчість і зневажено його пам'ять, і з другого – щоб зберегти і показати майбутнім українським поколінням і світові Франка таким, яким він був – гуманною людиною, борцем за людські і національні права і патріотом української землі» (Свобода, 1956–180: 3).

Серед переліку постановок «Мойсея» І. Франка виділимо два найзнаковіші театральні колективи діаспори. Театр Слова (Й. Гірняк і О. Добровольська): «Не для себе ж ставимо “Мойсея”, а для молодого покоління, що в бурі війни не мало змоги добре прочитати навіть перлин своєї власної літератури, для молоді, що дітьми, часто в пелюшках, покинули рідні землі або родилися вже в Європі чи США» (Долинський, 1957: 3). Згодом постановки «Мойсея» і «Івана Вишенського» здійснила їхня послідовниця Л. Крушельницька в Студії Мистецького Слова, програмним, моральним і національно-ідеологічним кредо творчості колективу якої передусім було сценічне втілення творів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки (Гайдабура, 2006: 131–132). Таким чином, керівники студій ставили собі за мету кілька завдань: обирали для постановок художні твори національно-патріотичного спрямування і виховували молодь, що народилася в Америці, на засадах професійності.

Митці діаспори також втілювали замовчувану радянською владою драматичної поеми «Бояриня» Лесі Українки (постановка учасників Театру-Студії Й. Гірняка по приїзді на американський континент, уривків з поеми в постановці СМС Л. Крушельницької, Українського Драматичного Ансамблю «Заграва» з Торонто).

Повертаючись до видання цього твору в діаспорі до 100-річчя ювілею письменниці, звернімо

увагу на передне слово у виданні книжки, здійснене Організацією Українок Канади, де наголошено, що у радянських виданнях «Бояриню» згадали побіжно. Причини вбачають в тому, що в тексті «надзвичайно влучні афористичні репліки дієвих осіб викликають дивугідні алюзії до сучасної радянської дійсності» (Українка Л., 1971: 5). Крім того, зазначено, що автор О. Бабишкін «не дає аналізу справжнього стрижня твору», а «Оксана у своєму прощанні звертається до нащадків, „яким судилося в спільних діях з російським та з іншими братніми народами повалити царат і збудувати вільне й щасливе життя і в Росії, і в Україні”» (Українка Л., 1971: 5–6). Власне, подаючи читачам оригінал твору, видавці переслідують мету унеможливити фальшивість інтерпретування драматичної поеми.

У рамках дослідження також варто згадати постановку інсценізації Ю. Дивнича (псевдонім Ю. Лавріненка) і І. Кошелівця «Мати і Я» за новелами М. Хвильового, постановку якої було здійснено і зіграно Й. Гірняком і О. Добровольською в таборах для переміщених осіб у Європі, а згодом відновлено по приїзді на американський континент.

Для Й. Гірняка сценічне втілення творів М. Хвильового стало декларуванням особистісного розуміння професії як засобу висловлення певних програмних ідей (філософське осмислення Людини як «творця» суспільства і «продукту» цього ж суспільства).

Мистецтвознавець Є. Блакитний згадує: «В наші заблукані дні душевного і духовного банкрутства сцена повинна стати до деякої міри судом над часом, своєрідним трибуналом... Новела, з одного боку, показує суть московського лжекомунізму..., що несе страшну загибель окремій людині, нації і всьому людству, а з другого боку, прозора натякає на нашу національну трагедію внутрішньо-політичної, братовбивчої боротьби» (Блакитний, 1948: 65).

Головну роль Андрія, «Гамлета» ХХ сторіччя», як трактує його образ Є. Блакитний, зіграв сам Й. Гірняк, подаючи широку амплітуду почуттів, роздумів і, врешті, перетворення особистості героя – «від найніжнішої синівської любови до божевільної послідовної рішучості чекіста, до якогось невмолимого самозаперечення, що на очах глядача перетворює людину на живий труп» (Блакитний, 1948: 66).

Від характеристики окремих постановок драматичних вистав та інсценізацій на пропоновану тематику перейдімо до втілення подій національно-визвольної боротьби, зокрема, в жанрі театралізованого дійства.

У цій сценічній галузі визнаним майстром був В. Шашаровський – режисер, актор, театральний педагог.

У перелікові сценаріїв і постановок Шашаровського – неодноразове звернення до теми Листопадової революції 1918-го. В одній з них він ввів у монтажне дійство збірний образ Поета України, що виконував поезії Лесі Українки, І. Франка, Б. Лепкого, Р. Купчинського, Л. Полтави, В. Симоненка. Вірші «створювали цілість, яка в поетичний спосіб на тлі умовних декорацій та з відповідними звуковими ефектами представила героїку українського вояцтва під час наших визвольних змагань та реакцію на події нашого тодішнього суспільства» (Свобода, 1974-6: 4).

Ще в одній з постановок «Листопад» В. Шашаровський ввів у дію хор на зразок давньогрецького театру. Хор уособлював «український народ» і в процесі дійства висловлював своє ставлення до участі в подіях визвольної боротьби.

Функцію ведучого виконали два персонажі – Тінь поета і його Муза, яка оберігала його в часи злетів і падінь, «просвічувала перед ним світле майбутнє».

У монтажне дійство також було введено узагальнені образи Української Матері (одвічна матір-страдниця, що шукала після бою свого «найкращого з усіх синів», але всі ніяковіли перед її розпачем і горем); Міщанки (на перший погляд легковажної, якій ніби все одно, що і кому продавати, але саме вона під час облоги міських мурів виливала на татарів потоки гарячої смоли, перев'язувала рани, підіймала повстання в радянських концтаборах); Решітника (з безликого «русина» він перетворювався на справжнього патріота і без пафосу й вагань включався в боротьбу за свою Державу). В поєднанні з поетичним словом режисер майже не застосував театральної бутафорії, лише як натяк – «шолом, шапка, хустка, кріс», натомість було здійснено акцент на світловому оформленні (Петренко, 1978–27: 3).

Висвітлення сторінок національно-визвольної боротьби В. Шашаровський продовжив у монтажному видовищі про героїв Крут – «Їх було триста» Вдосконалюючи дійство, режисер застосував екран з демонстрацією кадрів з розривами гранат, відгомонам маршів, прокламаціями, скошеними ворожими кулями українськими юнаками на рейках залізниці. В той час на сцені глядач бачив реакцію сучасників на ці події, таким чином мистецьки передаючи естафету від борців Крут до її оцінки прийдешніми поколіннями молодшої діаспори.

У продовження тематики додамо, що в планах В. Шашаровського була постановка п'єси «УПА в Карпатах» до відзначення 35-річчя УПА та її Рейду на Захід, сценічне втілення якої довелося перенести через виробничі обставини.

Висновки. Якщо схарактеризувати проблематику, що її порушували в сценічних постановках митці діаспори, то її найголовніша мета – донести не викривлену, не фальсифіковану, замовчувану радянською ідеологією правду про етапи національно-визвольної боротьби українського народу, про діяльність відомих постатей українського державотворення і їхньої правдивої ролі в розбудові української держави. Як вияв національного патріотизму діаспори, відзначмо посилену увагу до творчості репресованих і заборонених авторів, сценічні втілення за їхніми окремими творами.

Сценічна адаптація національно-патріотичної тематики має різне жанрове втілення як у творчості професійних митців, так і митців-аматорів під їхньою орудою: драматичні вистави та інсценізації, театр поетичного слова, читецьке виконання, театралізоване видовище.

Перспективи дальших наукових розвідок вбачаємо ширшому дослідженні й аналізі спектру сценічних постановок за творами національно-патріотичної тематики, а також сценічні постановки митців діаспори періоду незалежності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блакитний Є. На еміграції (1942–1947) / Хмурий В., Дивнич Ю., Блакитний Є. В масках епохи. Новий Ульм, 1948. С. 58–68.
2. Василенко Р. Життя в гримі та без (шляхами діаспори): мемуари, поезії, публіцистика. Київ : Рада, 1999. 628 с.
3. Велика ідея. Календар свободи на мазепинський рік 1959. Нью-Йорк : Видання Українського народного союзу, 1959. С. 69–76.
4. Гайдабура В. Летючий корабель Лідії Крушельницької. Студія Мистецького Слова в Нью-Йорку. Київ : Факт, 2006. 280 с.
5. Гайдабура В. Театр, розвіяний по світу. Феномен сцени повоєнної української діаспори. Німеччина, Австрія, Франція, США, Канада, Австралія. Київ : Києво-Могилянська академія, 2013. 404 с.
6. Долинський Р. Від «Гайдамаків» Л. Курбаса до «Мойсея» Й. Гірняка. Свобода. 1957. Ч. 17. 25 січ. С. 3.
7. Дутчак В. Г. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя ХХ – початку ХХІ століття: монографія; Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, Івано-Франків. обл. орг. Нац. спілки кобзарів України. Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. 488 с.
8. Ікер. Ювілей продовжується. Свобода 9 жовт. 1959–195. С. 3.
9. Карась Г. В. Музична культура української діаспори. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. 1164 с.

10. Кукуруза Н. В. Втілення літературної композиції в українському сценічному мистецтві: жанрова й формотворча специфіка, історична динаміка [Текст] : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.02; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 2016. 20 с.
11. Кукуруза Н. В. Жанр і форми літературної композиції у творчості діячів мистецтв української діаспори. *Мистецтвознавчі записки: збірник наукових праць*. Київ : Міленіум, 2014. Вип. 25. С. 208–214.
12. Кукуруза Н. В. Творчість Лесі Українки в театральному мистецтві діаспори. *Леся Українка в діаспорному літературознавстві. Німецько-українські зв'язки. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної наукової конференції в Мюнхені (3.04.2019 – 7.04. 2019)* / укл. і заг. ред.: Д. Блохин, М. Моклиця, Т. Осадца. Мюнхен – Тернопіль, 2019. С. 138–147.
13. Кукуруза Н. В. Франкіана у мистецтві художнього слова української діаспори 2 пол. ХХ–ХХІ сторіччя. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Науковий збірник*. Випуск 32. Рівне : РДГУ, 2019. С. 19–25.
14. Петренко Г. Святування по-інакшому. *Свобода*. 1978. 4 лют. Ч. 27. С. 3.
15. Підсумки і висновки. *Свобода*. 1956. 20 верес. Ч. 180. С. 2.
16. Про листопадів роковини у Філядelfії. *Свобода*. 1974. 10 січ. Ч. 6. С. 4.
17. Ревуцький В. Нескорені березільці Йосип Гіряк і Олімпія Добровольська. Нью-Йорк : Об'єднання українських письменників «Слово», 1985. 201 с.
18. Ревуцький В. Сучасний стан українського театру (стаття доповідь, прочитана на сесії мистців у Торонті 5 липня 1954 р.) / Наш театр. Книга діячів українського театрального мистецтва. 1915–1975. / [за ред. Григора Лужницького]. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто : Об'єднання мистців Української сцени (ОМУС), 1975. Т. I. С. 207–214.
19. «Слово пламенем взялося...» Мистецтво живого українського слова: збірник, присвячений пам'яті мистця-декламатора Юліана Геніка-Березовського / Ред. Богдан Гошовський. Торонто : «Євшан-Зілля», 1972. 224 с.
20. Українка Л. Бояриня. Видання Організації українок Канади. Торонто, 1971. 141 с.

REFERENCES

1. Blakytyni Ye. (1948). Na emigratsii (1942–1947) [On emigration (1942-1947)] / Khmuryi V., Dyvnych Yu., Blakytyni Ye. V maskakh epokhy. Novyi Ulm. S. 58–68 [in Ukrainian].
2. Vasylenko R. (1999). Zhyttia v hrymi ta bez (shliakhamy diaspori) : memuary, poezii, publitsystyka [Life in and without makeup (diaspora paths): memoirs, poetry, journalism]. Kyiv : Rada. 628 s. [in Ukrainian].
3. Velyka ideia [Great idea] (1959). Kalendar svobody na mazedynskyi rik 1959. – Niu-York : Vydannia Ukrainskoho narodnoho soiuzu. S. 69–76 [in Ukrainian].
4. Haidabura V. (2006). Letiuchy korabel Lidi Krushelnytskoi [Flying ship of Lidiia Krushelnytska]. *Studia Mystetskoho Slova v Niu-Yorku*. Kyiv : Fakt. 280 s. [in Ukrainian].
5. Haidabura V. (2013). Teatr, rozviiani po svitu. Fenomen stseny povoiennoi ukrainskoi diaspori. Nimechchyna, Avstriia, Frantsiia, SSHA, Kanada, Avstraliia [Theater scattered around the world. The phenomenon of the scene of the post-war Ukrainian diaspora. Germany, Austria, France, USA, Canada, Australia]. Kyiv : Kyievo-Mohylianska akademiia. 404 s. [in Ukrainian].
6. Dolynskyi R. (1957). Vid “Haidamakiv” L. Kurbasa do “Moiseia” Y. Hirniaka [From “Haidamaky” L. Kurbas to “Moses” Y. Hirniak]. *Svoboda - Liberty*. 25 sich. Ch. 17. S. 3 [in Ukrainian].
7. Dutchak V. H. (2013). Bandurne mystetstvo ukrainskoho zarubizhzhia XX – pochatku XXI stolittia: monohrafiia [Bandura art of Ukrainian Abroad in the 20th – early 21st centuries]; Prykarp. nats. un-t im. Vasylia Stefanyka, Ivano-Frankiv. obl. orh. Nats. spilky kobzariv Ukrainy. Ivano-Frankivsk : Foliant. 488 s. [in Ukrainian].
8. Iker. (1959). Yuvilei prodovzhuietsia [The anniversary continues]. *Svoboda - Liberty*. 9 zhovt. S. 3 [in Ukrainian].
9. Karas H. V. (2012). Muzychna kultura ukrainskoi diaspori [Musical culture of the Ukrainian diaspora]. Ivano-Frankivsk : Tipovit. 1164 s. [in Ukrainian].
10. Kukuруза N. V. (2016). Vtlennia literaturnoi kompozytsii v ukrainskomu stsenichnomu mystetstvi: zhanrova i formotvorcha spetsyfyka, istorychna dynamika [Text] [Implementation of Literary Composition in Ukrainian Performing Arts: Genre and Form-Building Specificity, Historical Dynamics: [Text]]: avtoref. dys. ... kand. mystetstvoznavstva : 17.00.02; NAN Ukrainy, In-t mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii im. M. T. Rylskoho. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
11. Kukuруза N. V. (2014). Zhanr i formy literaturnoi kompozytsii u tvorchosti diiachiv mystetstv ukrainskoi diaspori [Genre and forms of literary composition in the works of artists of the Ukrainian diaspora.]. *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. naukovykh prats – Art notes: collection of scientific works*. K. : Milenium. Vyp. 25. S. 208–214 [in Ukrainian].
12. Kukuруза N. V. (2019). Tvorchist Lesi Ukrainky v teatralnomu mystetstvi diaspori. Lesia Ukrainka v diaspornomu literaturoznavstvi. Nimetsko-ukrainski zviiazky [Lesya Ukrainka's creativity in the diaspora's theatrical art. Lesya Ukrainka in Diaspora Literary Studies. German-Ukrainian relations]. *Zbirnyk naukovykh prats za materialamy Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii v Miunkheni (3.04.2019 – 7.04. 2019)* / uкл. i zah. red.: D. Blokhyn, M. Moklytsia, T. Osadtsa. Miunkhen – Ternopil. S. 138–147 [in Ukrainian].
13. Kukuруза N. V. (2019). Frankiana u mystetstvi khudozhnogo slova ukrainskoi diaspori 2 pol. XX-XXI storichchia [Frankiana in the art of artistic word of the Ukrainian diaspora in the second half of the 20th – 21st centuries]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Naukovyi zbirnyk. Vypusk 32. Rivne : RDHU*. S. 19–25 [in Ukrainian].
14. Petrenko H. (1978). Sviatkuvannia po-inakshomu. [Celebrating differently]. *Svoboda – Liberty*. 4 liut. Ch.27. S. 3.
15. Pidsumky I vysnovky [Summaries and conclusions]. *Svoboda*. 1956. 20 veres. Ch. 180. S. 2 [in Ukrainian].
16. Pro lystopadovi rokoviyny u Filadelfii [About the November Anniversary in Philadelphia]. *Svoboda*. 1974. 10 sich. № 6. S. 4 [in Ukrainian].
17. Revutskyi V. (1985). Neskoreni bereziltsi Yosyp Hirniak I Olimpiia Dobrovolska. Niu-York : Obiednannia ukrainskykh pysmennykiv «Slovo». 201 s. [in Ukrainian].
18. Revutskyi V. (1975). Suchasnyi stan ukrainskoho teatru (stattia dopovid, prochytana na sesii myttsiv u Toronti 5 lypnia 1954 r.) [The current state of Ukrainian theater] / Nash teatr. Knyha diiachiv ukrainskoho teatralnogo mystetstva. 1915-1975. / [za red. Hryhora Luzhnytskoho]. Niu-York – Paryzh – Sidnei – Toronto : Obiednannia myttsiv Ukrainskoi stseny (OMUS). T. I. S. 207–214, 847 s. [in Ukrainian].
19. “Slovo plamenem vzialosia...” [“The word of flame came...”] *Mystetstvo zhyvoho ukrainskoho slova: zbirnyk, prysviachenyi pamiaty mysttsia-deklamatora Yuliana Genyka-Berezovskoho / Red. Bohdan Hoshovskyi*. Toronto, 1972. 224 s. [in Ukrainian].
20. Ukrainka L. (1971). Boiarynia. Vydannia Orhanizatsii ukrainok Kanady. Toronto. 141 s. [in Ukrainian].